

АЛЕКСАНДЪР НИЧЕВ

КЪМ ХАРАКТЕРИСТИКАТА НА БАЙ ГАНЮ

С пътеписа „До Чикаго и назад“ започва нова фаза в творчеството на Алеко. Може да се каже, че Алеко вече туря край на преводаческата дейност, с която влиза в литературата, и окончателно се ориентира към оригинално творчество¹. В първия си пътепис той вече съвсем определено говори за свои писателски планове. Той споделя мечти за литературна дейност, която свързва с бъдещо околосветско пътешествие². „До Чикаго и назад“ свидетелствува, че по време на престоя си в Америка Алеко е смятал да изобрази някои страни на нерадостния български живот. За такова намерение загатва той, когато отваря дума за американските богаташи³. Парвенютата в Америка му напомнили за „нашата прокопсана аристокрация“, и Алеко се заканва да запее „песенчица“ и за нея, когато тръгне с бай Ганю по Европа⁴. Това показва, че през август-септември 1893 г. (ако не и по-рано) планът за бай Ганювите подвизи по Европа е бил вече оформен. От „До Чикаго и назад“ може да се заключи, че тази „песенчица“ Алеко ще „запее“ в първия очерк, озаглавен „Бай Ганю тръгна по Европа“. От това обаче не следва, че известни черти на „аристокрацията“ не ще бъдат засегнати и в другите очерци за бай Ганю.

Какво е разбирал Алеко под „българска аристокрация“? В „До Чикаго и назад“ аристократи са американските парвенюта, които живеели с едничък еснафски идеал — да се сродяват с европейски благородници⁵. И ако „паричната аристокрация“⁶ на Съединените щати извиква спомена за „нашата прокопсана аристокрация“⁷, ясно е, че и ма близост между американската и българската „аристокрация“. Това, което ги сближава, е тяхната психика на парвенюта. Следователно с „българска аристокрация“ Алеко означава забогатели и забогатяващи парвенюта.

Сега става ясно как Алеко е смятал да се отнесе към бай Ганю, който олицетворява и някои черти на „аристокрацията“. Това се вижда от презрението му към американските парвенюта, но по този въпрос той се изказва и съвсем пряко, когато възкликва: „Създателю всеблагии! Има

¹ След появата на „До Чикаго и назад“ Алеко създава само един превод на голямо произведение — превода на поемата „Цыганы“ от Пушкин („Българска сбирка“, г. I, 1894 г., кн. 3, стр. 177—192).

² Алеко Константинов. До Чикаго и назад. Пътни бележки. София, 1894, стр. 136. (По-нататък се цитира съкратено: А. Константинов, До Чикаго и назад, стр. . .).

³ Пак там, стр. 121.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там.

⁶ Пак там, стр. 111.

⁷ Пак там, стр. 121.

ли нещо по печално и по-смешно от българска гражданска и военна аристокрация? . . .¹ Тези думи ни говорят, че авторът смята да покаже такива черти на българската „аристокрация“, които я правят най-печалното и най-смешното нещо у нас.

Смехът над българската „аристокрация“ по-нататък става съществен белег на Алековото творчество. Тоя смях — ту весел и безгрижен, ту задавен от сълзи — звучи в очерци, разкази и стихотворения.

Очерците за бай Ганю още не са се появили, когато се появява „разказчето“ „От много ум“². Не е трудно да се долови, че в него Алеко вече осъществява намерението, заявено в „До Чикаго и назад“. В лицето на забогателия простак Първан, на неговата съпруга и на достойните за тях „приятели“ той показва нашенския *demi-monde*. В дома на парвенютата българският език се говори с неудоволствие — очевидно, той е твърде прост, за да изрази богатата им душевност. Само френският език може да стане пълноценен изразител на „аристократическите“ мисли и чувства. Френският език трябва да подчертае пред обикновените хора високото качество на „аристократите“. Първановци са забравили своите „прости“ роднини, те смятат за унижително да ги познават и поддържат връзки с тях. Единственият случай, когато по недоразумение трябва да се срещнат с роднините си, те използват, за да устроят просташка шега. „Разказчето“ само добре изяснява целите на автора, но и авторът не се е въздържал да вземе думата. Вземайки думата, той съветва „добродушните хорица“, подиграните Първанови роднини, да запазят своето „досегашно отношение към т а к а в а цивилизация“³. Алеко сам е подчертал, че цивилизацията е „такава“, „аристократическа“ цивилизация, цивилизация на парвенюта от типа на Първан“⁴. Че това е цивилизация на парвенюта, достатъчно личи от един показателен факт: парвенюто се казва Първан⁵.

И по-късно, докато работи над „Бай Ганю“, Алеко не се отказва от Първан, който става герой на няколко стихотворения от цикъла „Проза в стихове“⁶. В стихотворението „Кажи ми бе, Първане“ вниманието на читателя се насочва към подозрителния начин, по който Първан е натрупал имане. Тук Алеко ни дава и сведения за произхода на парвенюто: той, днешният големец, преди време е бил „прост писец“, обикновен писарушка. В стихотворението „Гунчо наш е по-практичен...“ се съобщава, че

Кака Цона е съпруга
на Келешова Първанча.

¹ А. Константинов, До Чикаго и назад, стр. 121.

² „Българска сбирка“, г. I, 1894, кн. 4, стр. 366—369.

³ Алеко Константинов. Съчинения. Книга първа. Фейлетони, очерки и разкази. (София), 1901, стр. 280.

⁴ Алеко изрично е означил Първан като „аристократ“: „Па най-сетне какъв ще бъде той аристократ, като няма дългове?“ (А. Константинов, Съчинения, кн. I, стр. 277). Първановият дом е „светилище на аристократията“ (пак там).

⁵ Алеко често характеризира героите си чрез имената, които им дава. Така е и тук. По звуковата си структура името Първан е асоциира с „парвеню“ (Алеко сам означава американските богаташи с думата „parvenus“, срв. „До Чикаго и назад“, стр. 121). Алеко не случайно е избрал това име, иначе той не би го застъпвал и в други с ои работи.

⁶ „Прогрес“, бр. 25 от 10 юни 1894 г. Стиховете в този брой са написани обаче преди 18 май същата година. Написаните след тази дата („Прогрес“, бр. 27 от 25 юни и бр. 29 от 2 юли 1894 г.) лесно се познават.

С това отново се повдига въпросът за произхода на „аристократа“, чийто баща е носил прякор „Келешът“. Няма никакво съмнение, че и неназованият по име „щастливец“, комуто Алеко посвещава стихотворението „Щастливецът“, е също такъв „аристократ“, какъвто е Първан. И тук, и в други стихове, и в „разказчето“ Алеко засяга интимни страни от живота на „аристокрацията“. Така той посочва умствената ѝ пустота, моралната ѝ поквара и липсата на елементарни човешки качества у нейните представители.

Алеко е засегнал и военната „аристокрация“. Това той е сторил (но само бегло) в „От много ум“, където заключава: „Подиграйте се с тази цивилизация тъй, както се подигравате с думите: Ний, Афицерските дами, сме на едно мнение, а вий, госпожите, можете да бъдете на друго мнение“¹. Изцяло посветено на военната „аристокрация“ е стихотворението „Ей, госпожо!“². Авторът прави гневна бележка на самозабравилата се офицерша, която малтретира войник от българската армия.

И все пак понятието „аристокрация“, употребявано от Алеко, се нуждае от известни пояснения. Няма да сгрешим, ако кажем, че с „аристокрация“ той означава връхния слой на нашата буржоазия, същото онова, което преди време означавахме с „хайлайф“. На байганювския хайлайф обаче много често липсва културната одежда, под която по-късно, след десетилетия, той крие пълната си несъстоятелност. Байганювският големец носи само жалки дрипели на културност, изпод които още по-често показва рогата си неговата простотия и скъдоумие. Но той е жизнена, предприемчива и войнствуваща натура. Воден от практичността си, съзнавайки високото си положение, той се старее да си придаде културен вид. Но това е по-трудно, отколкото да се трупат богатства през мътни времена — и оттук са безбройните комични положения, които го изобличават като парвеню и сноб.

Разбира се, между Първан и бай Ганю има разлики. Тия разлики са съвсем естествени, защото Първан и бай Ганю са герои на различни произведения и защото техни прототипове са лица с различни индивидуални особености. Не може обаче да се отрече, че разликите между тях засягат не същностите им, а само степента, в която се проявяват сродните им същности. Сродството им бихме изразили сполучливо, ако за Първан кажем, че има байганювски произход, а за бай Ганю — че той често показва Първановия стремеж да се регистрира като културен. Къде се коренят приликите между тези два героя на Алеко? В принадлежността им към една и съща обществена група, към буржоазията, като типични представители на която те се проявяват пред нас.

И така, разгледаните произведения хвърлят известна светлина и върху образа на бай Ганю. По-точно, те осветляват ранния бай Ганю, онзи, който е представен в първия очерк. Но има и други указания относно целите на Алековата книга. Според едно непубликувано писмо на Ст. Гидиков до П. П. Славейков³, сам Алеко в разговор казал, че с „Бай Ганю“ преследвал една-единствена цел: да осмее чардафонщината,

¹ А. Константинов, Съчинения, кн. I, стр. 280.

² „Прогрес“, бр. 25 от 10 юни 1894 г.

³ Писмо на Ст. Гидиков до П. П. Славейков от 19 юни 1901 г. — Архив на БАН, ф. Б. Пенев, кутия № 12. Според писмото Гидиков разговарял с Алеко по време на Журналистическия конгрес през юли 1894 г. По това време очеркът „Бай Ганю тръгна по Европа“ е бил вече отпечатан.

която Захари Стоянов възхвалил и въздигнал до степен на идеал¹. Между онова, което Алеко обещава в „До Чикаго и назад“, и онова, което дава в „Бай Ганю“, няма противоречие: Чардафон, бруталният герой от Съединението, принадлежи към онзи обществен слой, хората от който с крака, с глава, с лакти и нокти си проправят път, образуват имотен връх и дават свой отпечатък на обществото. Чардафон Велики става в края на краищата кавалерийски офицер и следователно представител на нашата военна „аристокрация“, която по своему разбира културността и по своему я демонстрира.² Сведенията на споменатото писмо са достоверни. Това може да се заключи от писмо на самия Алеко до Стефан С. Бобчев³. Като предполага, че списание „Българска сбирка“ ще се бори за премахването „и на последните остатъци от чардафонщината“, Алеко обещава да му сътрудничи и занапред. Същевременно той обяснява какво трябва да се разбира под думата „чардафонщина“: тази дума означава безсрамието, което допуска да се даде име „Захари Стоянов“ на един огромен булевард, докато нищо и никакви улички, пресичащи този булевард, носят имената на големи възрожденски дейци. Няма съмнение, че тук, в началото на 1894 г., Алеко употребява думата „чардафонщина“ не без отношение към „Бай Ганю“, върху който работи по това време⁴. За него тази дума е синоним на онази грубост, безцеремонност и нагло самоизтъкване, без които бай Ганю е немислим. В писмото до Бобчев чардафонщината е и политически оцветена: Алеко не без право внушава, че тя е една от най-характерните черти на Стамболовия режим. Чардафоновци са самите водачи на Народно-либералната партия, а сред тях, разбира се, и Захари Стоянов⁵.

За целите на „Бай Ганю“ говори и Найчо Цанов⁶. По собствените думи на Алеко „Бай Ганю“ трябвало да увековечи името на прокурора Ганю Чолаков, който обвинявал в предателство своя благодетел митрополит Климент (Васил Друмев)⁷. В указанието на Найчо Цанов отново прозира политическата тенденция на Алеко: Ганю Чолаков не е какъв да е прокурор, той е стамболовистки прокурор⁸.

¹Алеко е имал предвид книгата „Чардафон Велики“ от Захари Стоянов (Русе, 1887 г.).

²Така Захари Стоянов, след като е дал своето повествование за дивотиите на Чардафон, заключава: „Днес нашият герой е още офицерин, се същият чин, но кавалерист вече. Трябва да се похвалим, че са културира малко, за което не малко са виновати погоните, които му пречат да бъде свободен“ („Чардафон Велики“, стр. 305).

³Писмо на Алеко Константинов до Стефан С. Бобчев, от 12 февруари 1894 г. — БИА при ДБВК, II Д, 10222.

⁴В рецензия за „Бай Ганю“, подписана с инициал П. („Знаме“, бр. 63 от 16 април 1895 г.), Чардафон отново се свързва с бай Ганю: „Ако той [Алеко] изкуствено поразхубавеше бай Ганя, ако би го обрисувал не с отвращение, а със симпатия, то щяхме да имаме втори „Чардафон Велики“. Вероятно е този неизвестен П. да е бил близък на Алеко и посветен в неговите творчески планове.

⁵Захари Стоянов посочва и себе си като човек от антуража на Чардафон. Той представил Чардафон на Батемберг: „Негова милост е така нареченият Чардафон, В. Височество. . . , казахме ние“ (З. Стоянов, Чардафон Велики, стр. 277), или: „Ние имахме честта да му бъдем секундантин“. . . (пак там, стр. 305).

⁶Найчо Цанов. Спомен за Алека. — „Мисъл“, г. VII, 1897, кн. 3. стр. 171.

⁷Това сведение съвпада с друго, което изхожда от Иван Д. Рашеев. Ив. Д. Шишманов е отбелязал следното, отнасящо се до разговор с него: „Разк[аза] ми за Алеко Константинов, че често идвал у дома му. (Че протот[ип] на Бай-Ганя бил някой си Ганю Чолаков)“. — Архив на БАН, ф. Ив. Д. Шишманов, № 274.

⁸За Ганю Чолаков като за виден стамболовист говори фактът, че след падането на режима народна демонстрация се устройва и пред неговия дом; срв. „Народен лист“, бр. 1 от 26 юни 1894 г.

И така, Чардафон и Ганю Чолаков са онези прототипове на бай Ганю, чрез вникването в които по-добре и по-пълно разбираме обществения смисъл и значение на Алековата книга. Но може ли да се каже, че в епоха, която изобилствува с чолаковци и чардафоновци, Алеко се е задоволил с впечатления само от двама техни представители? Алеко говори за „чардафонщина“ и с това означава психика, присъща не на индивид, а на цял обществен слой. А когато въпросът е да се възсъздадат чертите на една обществена психика, самият живот естествено и логично отправя вниманието на твореца към цяла редица представители на тоя слой. От много негови представители Алеко взема характерни черти, за да създаде образа на своя бай Ганю. Затова бай Ганю се явява в твърде много аспекти, не случайно той въплъщава толкова и такива черти, колкото и каквито никое действително лице не може да притежава. Не случайно бай Ганю е образ-гротеска.

Чардафон и Ганю Чолаков са прототипове, които свързват бай Ганю с епохата и политическия режим. Алеко ни е запазил образа и на друг бай Ганюв прототип, който свързва героя с физиономичните черти на българина и с българския бит. Това е казанлъчанинът Ганю Сомов, когото Алеко открива в българския павильон на Чикагското изложение. Бай Ганю има външни черти, по които удивително съвпада с Ганю Сомов. А върху значението, което впечатленията от Америка имат за работата на Алеко над „Бай Ганю“, набляга автобиографията на писателя. Тя свидетелствува, че пътуванията до Париж, Прага и Чикаго вдъхновили писателя да създаде своя „Бай Ганю“.¹ До каква степен Ганю Сомов е отразен в Алековата творба, може да се заключи от яркия му портрет, даден в „До Чикаго и назад“: той е в познатата нам антерия, навил е червен пояс; пред него са прочутите мускали с розово масло².

Но не само живописната външност сближава Алековия герой и Ганю Сомов. В психиката на бай Ганю има черти, мисълта за които неволно се свързва с представата за чикагския изложител. Ганю Сомов не проумява „приказката“ на своите американски клиенти, но това не понижава високото му самочувствие — той пухти с цигаре и отвисоко гледа посетителите на павильона. Подобно на бай Ганю той не е лишен от интерес към „женския въпрос“. По него той често се изказва, за да изрази презрението си към американките, които били „хептен заиф работа“, и да възхвали качествата на „нашите хора, жените“³. Една единствена негова реплика извиква в съзнанието ни бай Ганю: „Я ела тук бе, Герги ли ти беше името, я ела, мола ти се, виж на тази какво ѝ се иска“⁴.

Като прототип на бай Ганю трябва да се разглежда и търговецът Айвазиян, също от българския павильон в Чикаго.⁵ Айвазиян не блести с умствени качества, единственият смисъл на живота му е търговията. Той е надарен с практически усет: воден от него, той дебне момента да смъкне двойно повече, отколкото му се полага. Подобно на бай Ганю, Айвазиян

¹[Алеко Константинов]. Автобиография.—Архив на БАН, ф. Б. Пенев, кутия № 12; А. Константинов, Съчинения, кн. I, стр. IV.

²По въпроса за приликите между Ганю Сомов и бай Ганю вж. Б о я н П е н е в, Как възниква образът на бай Ганя (Юбилеен сборник на ученолюбивата дружина „Искра“ в гр. Казанлък, 1923), стр. 165, заб.

³А. Константинов, До Чикаго и назад, стр. 64.

⁴Пак там.

⁵Пръв изтъква това И л. С а в о в, Алеко Константинов, „Българска сбирка“, г. IV, 1897, кн. 6, стр. 636—643. Срв. също Б о я н П е н е в, Как възниква образът на бай Ганя, стр. 164 и сл.

гледа на чужденците с недоверие и с чувство за лично превъзходство. Те са „абдали“ и „будали“, чиято глупост е широко поле за експлоатация. Някои черти на този източен човек участвуват в характеристиката на бай Ганю. Този факт, който не може да бъде поставен под съмнение, дава аргументи в полза на едно по-широко тълкуване на бай Ганю като въплътител на ориенталщината. В това няма нищо чудно: Алековият герой е едновременно и българин, и възхождащ буржоа, и ориенталец¹.

Постановката на въпроса за прототиповете, дадена тук, ни помага да разберем как е възможно в грубия и невъзпитан герой да виждаме и онези черти, които го правят общественно-актуален образ. Ако, поставяйки въпроса за прототиповете, се ограничим само с Ганю Сомов и Айвазиян, въпросът ще остане недоизчерпан. Свързвайки обаче образа на бай Ганю с прототипове като Чардафон Велики и Ганю Чолаков, ние още тук, при въпроса за прототиповете, изясняваме социалната същност на бай Ганю и показваме близостта му до крепителите на потисническите режими у нас.

И така, не малка част от творческата програма, която обявява в „До Чикаго и назад“, Алеко изпълнява още в началото на 1894 г. Само два месеца² след като е написал бележките за Америка, той се залавя за „Бай Ганю“. Работата върху него продължава през цялата 1894 г. и завършва в началото на 1895 г. Алеко работи с голяма любов, за която свидетелствува негово писмо.³ Разбира се, той продължава да се занимава и със съдебни дела, но съдебните дела, както казва в това писмо, не могат да се сравняват с „такива божествени занятия, като съчиняването на Бай Ганю“ и пр.“. В известната своя изповед Алеко определя като един от най-щастливите мигове в живота си деня, когато му хрумнала идеята за „Бай Ганю“⁴. Около средата на 1894 г., когато очеркът „Бай Ганю тръгна по Европа“ е вече отпечатан и Алеко е погълнат от вдъхновена работа върху нови разкази и стихове, той отбелязва като най-любимо свое занятие писането на „хумористически очерки“⁵. Алеко вече е добил творчески навик, опитната му ръка уверено държи перото, читателят е оценил първите значителни плодове на неговите усилия. Всичко това обяснява онази радост на творческия процес, за която говорят цитираните документи.

Любовта към работата осигурява нейния успешен ход. В самото начало на 1894 г. Алеко е изработил първия очерк⁶. В същото време той работи върху споменатите вече разкази и стихове, които с известни свои черти са близки по замисъл до първия очерк за бай Ганю.

В работата над „Бай Ганю“, изглежда, има прекъсване от около два месеца (юли-август). През първата половина на септември Алеко наново я подхваща. До края на годината той изобразява подвизите на бай Ганю върху родна почва — задача, върху която той мисли още докато работи

¹Тая теза развива Б о я н П е н е в, Превръщанията на бай Ганя, „Златорог“, г. IV, 1923, кн. 1, стр. 26 и сл.

²В. М и р о л ю б о в. Алеко Константинов. Шест статии. (София, 1917), стр. 53.

³Писмо на Алеко Константинов до Найчо Цанов, от 2 май 1894 г. — БИА при ДБВК, II В, 9940.

⁴„Б ъ л г а р с к и п р е г л е д“, г. IV, 1897, кн. 3, стр. 106.

⁵Пак там.

⁶Бай Ганю тръгна по Европа. Пише Алеко Константинов. — „Мисъл“, г. IV, 1894, кн. 1, стр. 13—39; кн. 2, стр. 128—152; кн. 3—4, стр. 238—252.

първия очерк¹. В новите очерци („Бай Ганю се върна от Европа“, „Бай Ганю прави избори“ и „Бай Ганю журналист“) героят е претърпял видимо развитие. Исторически той е още по-конкретен, а политически — още по-актуален, и актуалността му стига до злободневност. Това развитие на образа се обуславя от известна промяна в схващането на писателя за героя, в отношението му към него и в целите на следващите очерци. Така от безобидния смях, с който говори истината и поучава, Алеко преминава към сатира, с която жигосва тъмните герои на живота.

От гледна точка на психологията на творческия процес развитието на идеята и образа не представлява нещо необикновено. Художественият образ, колкото ясен и да се е струвал на автора, непрекъснато се доизяснява и доуточнява в самия творчески процес. Освен това не бива да се забравя, че „Бай Ганю“ е сборник от самостоятелни разкази. Това означава, че в образа на бай Ганю, който е герой не на едно, а на няколко самостоятелни произведения, са възможни промени, обусловени от индивидуалните особености на всеки отделен очерк. И нека веднага прибавим, че тези причини, колкото важни и да са, не изясняват докрай промените в образа на бай Ганю. В случая решаващо значение имат политическите събития след 18 май 1894 г., когато пада тиранският режим на Стамболов и на власт идват народняците начело с Константин Стоилов.

Първият очерк за бай Ганю излиза още преди падането на Стамболов. Тук замогващият се представител на българската буржоазия е поставен с лице срещу културата на Европа и с това читателят получава възможност да прави редица заключения върху него. В неговата психика има редица отрицателни черти на българина от първите десетилетия след Освобождението. Върху тях са наслоени чертите на чардафонина. Понякога предмет на Алековата критика в този очерк е не само буржоата, но и изостаналият, загрубял и недоद्याлан българин. Очевидно, тук имаме една ранна фаза на концепцията за бай Ганю. За тази ранна фаза е характерен хуморът — сатирата липсва в нея. Тук звучи благият тон на хумориста, който — за да се изразим с думите на Аристотел — изобразява грозота, непричиняваща болка. Защото наистина не причиняват болка онези отрицателни черти, които пълнят първия очерк.

Известно време след 18 май 1894 г. Алеко живее с илюзии, че народняшкото правителство ще ликвидира стамболовщината и ще възстанови потъпканите права на българските граждани. Преки свидетелства за подобно отношение към новия режим нямаме, но то може да се заключи от анализа на някои стихове, които Алеко печата във в. „Прогрес“². Същото може да се заключи и от едно отворено писмо на Найчо

¹А леко Константинов. Бай Ганю. Невероятни разкази за един съвременен българин. Издава книжарницата на Пенчо В. Спасов, София, 1895, стр. 29: „Страшни диванета са туй, учените. . . аз не зная как ги търпят такива на служба. Ама чакай, ще се върне бай ти Ганю в България, па видя-щем кой е кум, кой е сват“. (По-нататък посочванията се правят в текста с цифра, означаваща страницата).

²В стихотворението „Ке го лажем“ („Прогрес“, бр. 27 от 25 юни 1894 г.) „патриотите“ от падналия режим се разграничават от „днешните“, т. е. от народняците. Тук нищо не внушава (както в по-късни Алекови работи), че между „патриотите“ и „днешните“ може да се постави знак на равенство. И наистина, ако Алеко смяташе (както смята два месеца по-късно), че народнящината е разновидност на стамболовщината, той не би се възмущавал от своя Първан, който довчера е служил на една, а днес служи на друга кауза. Стихотворението трябва да покаже, че Първан е политически хамелеон. За никаква хамелеонщина обаче не би могло да става дума, ако Алеко оценяваше „вчерашните“ и „днешните“ като еднакви. Същото трябва да се заключи и от стихотворението „Юшче ке го лажем“ (пак там) и от втория очерк за бай Ганю — „Бай Ганю се върна от Европа“.

Цанов до Константин Величков, публикувано във видинския вестник „Народен лист“¹. Наистина на първо време правителството на Стоилов получава подкрепата на демократичните сили в страната. Но само на първо време: народняците скоро показват истинската си природа и всеки честен гражданин у нас започва все по-ясно да разбира, че по методи на действие те не отстъпват на стамболовистите. Разликата е само в това, че стамболовистите действуват открито, а народняците прикриват татарщината си с византийщина². Трезва оценка на режима дават видинските приятели на Алеко начело с Найчо Цанов. Те, които първоначално гласуват доверие на правителството при условие, „че то ще се придържа най-строго о законите на страната и на първо място о конституцията“³, много скоро — още на 14 август 1894 г. — му отказват своята подкрепа, когато виждат надеждите си измамени⁴. Но разочарованието от народнящината започва по-рано: още на 5 юли редакцията моли правителството „да се свести“⁵. Изглежда, че около това време разбира суетността на надеждите си и Алеко. Към това време се отнася прекъсването на работата му върху „Бай Ганю“ и мълчанието му. Това мълчание изглежда съвсем естествено при дадените обстоятелства. То е процес на изясняване у Алеко, на преминаване върху позициите на правителствената опозиция. На 11 септември 1894 г., в деня на изборите за VIII обикновено народно събрание, Алеко още веднаж се уверява в справедливостта на новото си отношение към правителството. Като кандидат за народен представител на опозицията той добива съвсем непосредствени впечатления от народняшките методи на действие. Разбира се, не едва изборният неуспех отваря очите на Алеко пред истинския лик на народнящината. Затова не може да се каже, че ако не беше преживял неуспеха на опорочените избори, който в известен смисъл е личен неуспех, той би останал сляп и глух пред грозната действителност. Но датата на изборите е начало на нов етап в Алековото творчество — тя е рождена дата на фейлетониста⁶. Фейлетоните и новите очерци за бай Ганю са плод на дълбокото разочарование от режима. Затова те твърде много се различават от очерка за европейските пътувания на бай Ганю. Да продължава да представя своя герой само като жалък парвеню, който удивлява с наглата си простотия, за Алеко е вече явно недостатъчно. Сега неговите черти на мним аристократ не са главното, което трябва да се осмее, срещу което трябва да се събуди негодуванието на всичко честно в нашата страна. Сега бай Ганю е олицетворител на народнящината, той вдъхновява пияните шайки, той устройва изборните погроми. В новите очерци издига глас на възмущение доблестният народен син, чийто граждански чувства са безчовечно поругани.

И така, развитието на идеята за бай Ганю става разбираема и образът разкрива политическата си актуалност само когато се вземат под внимание конкретните исторически събития от 1894 г. Събитията подсказват на

¹Н. Т. Цанов. До господина К. Величкова. Отворено писмо. — „Народен лист“, бр. 12 от 19 април 1898 г. Според това писмо Алеко, след неуспеха си на „изборите“ в Свищов, казал: „Найчо бе, братко, ти могъл ли си да предполагаш на 18 май, че ще се срещнем така скоро толкова разочаровани?!“

²Димитър Благоев. Принос към историята на социализма в България. (София) Издателство на БКП, 1949, стр. 342—343.

³„Народен лист“, бр. 1 от 26 юни 1894 г.

⁴„Народен лист“, бр. 8 от 14 август 1894 г.

⁵Пак там, бр. 5 от 5 юли 1894 г.

⁶В. Миролобов. Алеко Константинов. Шест статии. (София, 1917), стр. 65.

Алеко, че при новите условия по-целесъобразно е — парвенюто, чиито политически възгледи по-рано са били загатвани съвсем бегло, да стане брутален крепител на народнящината.

Както се каза, в първия очерк за бай Ганю, съгласно с оповестеното в „До Чикаго и назад“, Алеко ни показва в своя герой някои черти на българската „аристокрация“ и на българската буржоазия въобще. Но каза се също така, че тук се преплитат и черти, характерни за българина въобще. От това не бива да се заключава, че „Бай Ганю“ представлява недостоеен присмех над българския народ, рисувайки в чудовищно-преувеличен вид неговите недостатъци. Известно основание за подобно допущане дават някои пасажки, където Алеко прави критични бележки с отношение не само към бай Ганю, но и към българина въобще. Как трябва да тълкуваме подобни места? Първо, Алеко не е можел да отмени недостатъци, характерни за българина въобще, и това стои във връзка с първоначалното му схващане за образа, в което има известна неяснота¹; второ, няма нищо неестествено в това, че бай Ганю, който е буржоа и парвеню, е все пак българин и има типични български черти.

Но изобщо бай Ганю, въпреки типичните си черти на българин, не е българинът въобще, и Алеко все повече изяснява тая теза. Това, като се признаят някои противоречия в образа, е ясно дори от първия очерк. Къде повече, къде по-малко, героят в този очерк се отделя от основната маса на народа. Дори простият факт, че той има възможност да странствува из Европа, е показателен. Той свидетелствува за разлика между бай Ганю и българския народ, той говори, че бай Ганю е много и твърде много далече от онова отрудено селско население, което съставя народната маса. При това, бай Ганю пътува из чужбина не заставен от капризен автор, комуто е нужно на всяка цена да сблъска героя с Европа. Пътуванията на бай Ганю имат реална основа в историческия факт, че и по онова време, и дълго преди него у нас наистина е имало търговци с международни връзки. Бай Ганю е търговец, чиято първа и последна мисъл е „търговийката“ му. „Търговийка, предприятийца, процеси имам в съдилищата“ — съобщава той на Иречек и с това дава добра представа за социалното си положение. Не по-малко показателно е отношението му към народната интелигенция, към „учените“: то е отношение само на една обществена група и в никой случай — на българския народ като цялост. Както интересът към „политиката“, изразен във възторга от калните статии на правителствения печат, така и омразата към „учените“, доближават бай Ганю до категорията на правителствените партизани. Това още веднъж показва, че бай Ганю не може да бъде отъждествяван с обикновения човек от народа. Нека накрай се каже, че бай Ганю сам съзнава своето положение и гледа отвисоко на „простите хорица“. Но ако бай Ганю беше въплъщение на българския народ, като биха представлявали тези „прости хорица“?

Алеко е почерпил направо от епохата образа на своя герой², който е давал тон на живота у нас.³ Как е възникнал онзи исторически тип, който Алеко възпроизвежда в своите разкази за бай Ганю?

¹Срв. П. П. Славейков, Алеко Константинов, Спомени и бележки, стр. XLV (Алеко Константинов, Съчинения, кн. I): „В „Бай Ганю тръгна по Европа“ писателя безгрижно и весело, комахай не с ясно определен възглед — ни разказва анекдоти из похожденията на бай Ганя“.

²А. Константинов, Съчинения, кн. I, стр. 8: „Ето епоха, която ми дава неизчерпаем материал за „Бай Ганя“ („По „изборите“ в Свищов“).

³Пак там, стр. 79 („По повод на една книжка“).

Някои черти на бай Ганю са съществували дълго преди появата на литературния герой — това са отрицателни черти в психиката на българина. Но само тези черти, определени от многовековен гнет, не правят байганювщината. Бай Ганю е резултат на свободния живот. Той умело е използвал мътните времена около Освобождението. Той бързо е направил състояние от имотите на бягащите турци. По-късно, стъпил здраво и уверено върху свободната родна почва, той чувства крила на раменете си, пред неговия енергичен дух се разтварят необгледни простори за дейност. Той влага парите си в предприятия и предприятийца, а не го отвращава и лихварството, с което държи в робия селското население. Уредил благосъстоянието си, създал материална основа под себе си, бай Ганю започва да чувства колко законен е стремежът му към властта в „милото“ отечество. В свободния живот на своята родина той се подвизава като търговец, политикан, изборджия, партиен деец, журналист. . . В свободния живот той прави комични усилия да доведе до равновесие голямото си богатство и високото си обществено положение с оскъдния си умствен запас. Бясното трупане на богатства бележи своя най-буен растеж по времето на Регентството и на Стамболовия режим. Това ни обяснява защо бай Ганю е съвременник и съчувственик на Стамболов. Тук се изясняват и думите на Димитър Благоев, който през 1897 г. пише, че образът на бай Ганю не е могъл да се появи в литературата „преди 10—15 години“: тогава, казва Благоев, „бай Ганю — тая смее от старата простотия и еснафската наивност с нахалството на новите рицари, които чрез лихварство, чрез пладнешки грабеж, под защитата на законите и властта, чрез дребни и едри гешефти и спекули усетиха в кесиите си силата на „капиталеца“, — тоя предвестник на оформените днес херои на капитала и спекулацията у нас, го нямаше тогава в нашия живот.“¹ По такъв начин и Д. Благоев отнася появата на байганювщината към времето на Стамболов.

Социалната същност на бай Ганю, бегло засегната в първия очерк, е изяснена достатъчно пълно в следващите три очерка. Всъщност, токущо казаното за произхода на бай Ганю ни е засвидетелствувано от тези очерци, които по своята жизнена правдивост имат цена на исторически извор. Ето един интересен разговор, в който бай Ганю и неговият политически приятел Михал взаимно се изобличават:

„— А бе ти, Михале, малко на ботуш миришеш, че кой те знай! Опичай си акъла! — предупреждава наставнически бай Ганю.

— Кой, аз ли? — оправдава се бай Михал. — Не думай така бе, братко, ще чуй някой! И стените имат уши. Аз, като чуя името „казак“, — треска ме хваща.

— Треска те хваща, а? — шепнеше тихо с подмигване бай Ганю. — А като дойдоха русите, кой обра говедата по турските села? А? От къде имаш ти тези богатства, а? Кажу де!

— Ами че и ти бе, бай Ганю, правичката да си говорим, — шепне бай Михал, — нали от руско време ти останаха водениците? Кажу, не е ли тъй?“ (стр. 93).

Другаде бай Ганю изнася пред нас делата на Танас Дочоолу, а Танас Дочоолу — делата на бай Ганю:

„— Ами че нали все заедно бяхме бе, бай Ганю, защо си кривиш душата?

¹ Д. Благоев, Литературно-критически статии. (София). Издателство на БКП, (1951), стр. 56.

— Заедно, ама нашето излизаше все по-шито-крито. Най-сетне, нейсе, като искаш толкова, — добре, ще те избира. Туй, че селените те мразят; и чергите си им продал с твоя пусти фаисчилък.

— Колкото за туй, недей приказва, бай Ганю, нали зная и ти каква си стока, — дума предпазливо Дочоолу“ (стр. 107).

Трупането на богатства през годините след войната е важен процес. Той има своите тъмни герои — бай Ганювци от различна величина. С практическия си усет бай Ганю го е доловил и сам участва в бясната надпревара на деловите хора: Не току-тъй пред Иречек той говори: „Хората пари натрупаха, ти знаеш ли?“ (стр. 48). В тези думи долавяме твърдото решение на бай Ганю да бъде вълк сред вълците, да дере с нокти, да къса със зъби и да не остави „хората“ да го изпреварят.

Но бай Ганю се създава не само чрез грабежите над турското население, не само чрез безбожната експлоатация над българските селяни. Алеко насочва вниманието ни и към други фактори, обуславящи неговата поява. „Този простицък, лукавичък, скъпичък нещастник — казва той — е рожба на грубата среда, той е жертва на груби възпитатели; злото не се таи в него самия, а във влиянието на околната среда“ (стр. 79—80). По-нататък, като говори за положителните качества на героя си, като оценява неговата „деятелност“, „разсъдливост“, и „възприемчивост“, Алеко изказва мнение, че бай Ганю, поставен под влиянието на „добър ръководител“, е способен на подвизи (стр. 80).

Каква е тази „груба среда“, която, заедно с други фактори, е извикала на живот байганювщината? Кой са „грубите възпитатели“, чиято жертва е бай Ганю?

В едни случаи средата у Алеко се схваща тясно и се покрива със семейното обкръжение, което дава едно или друго възпитание¹. В случая значението на това понятие е очевидно разширено: „груба среда“ е обществената атмосфера на даденото историческо време. Неслучайно тъкмо тук става дума и за „груби възпитатели“: това са безскрупулните управници от партията на Стамболов и от котерията на Стоилов. „Добрият ръководител“ е онзи мечтан от Алеко държавен деец, чрез когото в страната ще възтържествуват демократическите начала. Впрочем, не само тук се поставя въпросът за отношението между управници и народ. На този въпрос е посветен целият очерк „По повод на една книжка“.

В разсъжденията си Алеко явно преувеличава ролята, която може да играе личността на държавния деец. Но местата, които определят „грубата сила“ и „грубите възпитатели“ като фактори за появата на байганювщината, са интересни за нас главно като израз на негодуванието на честната гражданска съвест срещу конкретни „възпитатели“ у нас, срещу безчинствата на противонародни режими.

Ето как при определени условия никне и се множи нашата „прокопсана аристокрация“ и нашата буржоазия въобще. Във възванието, което Ганю Балкански, Филю Гочоолу и Танас Дочоолу, отправят към избирателите, първият е означен като „търговец, известен в цяла България“, вторият — като „търговец с капитал“, а третият — като „търговец с винена индустрия“ (стр. 108). Байганювщината здраво е стъпила на нозете си.

¹Срв. разсъжденията върху Бодков: „Този пусти грях, скъперничеството, по зараза от окръжаващата домашна среда, вгнездява се почти от детски години“, и т. н. (стр. 50).

Ако няколко пасажа в първия очерк дават известно основание да се смята, че бай Ганю е българинът въобще, в следващите очерци няма нищо подобно. Бай Ганю не е българинът въобще, и това се потвърждава от не един факт. В едно прощално заключение към очерците си Алеко се обръща към своя герой. „Ти, — казва той, — ти си на лице, твоя дух лети и обгръща целия обществен строй и дава отпечатък и на политика, и на партии, и на печат“ (стр. 144). Книгата с очерците за бай Ганю носи дата 17 март 1895 г. Очевидно, към тази дата трябва да отнесем заключителните редове, сред които четем и последните думи. Два месеца и половина по-късно, на 4 юни 1895 г., в патетичния отзив за Мирчовата книга „Тъмен свят“ Алеко сближава байганювци с гороломовци и каменовци. Той определя още по-точно и тяхната същина, и мястото им в обществото: „Е, господине, и да не се състои [нашата интелигенция] само от такива, не можеш да не признаеш, че тези херои засега дават своя колорит на епохата, че в кипежа на страстите те са изпълнали като нечиста пяна над обществения слой“. . .¹ Тук Алеко решително отделя бай Ганю от народа. Дори недоизречена, мисълта за сближаването им е равнозначна на кощунство спрямо народа, тя изпълва Алеко с възмущение: „Стой! Долу ръцете! Не досягай народа! Свали си шапката и се поклони на този измъчен страдалец, на този дълготърпелив мъченик, на тоя, който ти дава храна и живот, поклони се на българския народ!“² За бай Ганю и за народа, като за величини, сравнението между които е немислимо, говори красноречиво и авторският текст в следния откъс: „Кой?! Европа ли? Че не я ли зная аз таз Европа! Пет пари не давам аз за твойта Европа! Кесийката, кесийката — ето де е всичката премъдрост! Аз да ви науча как се става човек!“ — вика с донкихотско самооблъщение бай Ганю Балкански. Но народа — слава богу — почна да разбира фалшивите възгласи на байганювците и да ги облива с присмех и леко презрение“³.

Един пасаж от споменатото заключение към книгата „Бай Ганю“ може да породи недоумение и недоразумения. Това са онези редове, които Алеко посвещава на бай Ганювите „братя“. „Братята“ той не поставя редом с бай Ганю, тъй като „засега“ те стоят „на втори и трети план“ и „едва сега почват да заявяват за своето съществуване“ (стр. 141). Кой са „братята“ на бай Ганю? Хората от народа ли? Без съмнение, не. Това са онези предприемчиви духове, по-древни бай Ганювци, които още не са използвали докрай обстоятелствата, още не са станали величини, но на които рано или късно бъдещето ще се усмихне. Алеко долавя движението в живота и не без право смята, че не въобще, а именно „засега“ бай Ганювите „братя“ са „на втори и трети план“. Що се отнася до самия бай Ганю, той е вече ярко очертаният тип, който не от днес, не и от вчера представлява „есенцията на печалната действителност“ у нас (стр. 141).

Впрочем, в очерците за делата на бай Ганю в България героят сам е изкопал пропаст между народа и себе си.

Сега е вече ясно защо някои тълкуватели са виждали в „Бай Ганю“ изображение на българина въобще. Това е така, защото — особено в първия и най-популярния⁴ очерк — бай Ганю носи (и не може да не

¹А. Константинов, Съчинения, кн. I, стр. 79 („По повод на една книжка“).

²Пак там, стр. 77.

³Пак там, стр. 79.

⁴Популярността на първия очерк иде от нееднаквото популяризиране на отделните очерци за бай Ганю. Нееднаквото популяризиране пък не се основава на обектив-

носи) черти, типични за психиката на българина. Алеко би извършил несправедливост, ако чрез бай Ганю бе изобразил материалната и духовна нищета на току-що освободения народ. Но той не е можел да си постави такава цел, тя е несъвместима с любовта му към народа. От художествено гледище подобна цел би била безсмислена, защото наистина никакъв сериозен смисъл не може да има в присмеха над клетия довчера робен народ. Изостаналостта на народа не контрастира с нищожното му място в обществото, а смехът на Алеко е смях над грубото несъответствие между високо обществено положение и морална несъстоятелност.

Конкретно-историческият характер на бай Ганю е бил доловен още на времето. Той е бил схванат например от Димитър Благоев, който правилно видял, че Алековите очерци са не ирония над нищетата на българския народ, а сатира срещу „хероите на капитала и спекулацията у нас“¹. Това означава, че Благоев е разбирал „Бай Ганю“ точно така, както го е схващал и Алеко. Струва ни се, няма защо специално да се доказва, че в понятието „херои на капитала и спекулацията“, което употребява Благоев, и в понятието „аристокрация“, с което си служи Алеко, има елементи, които в случая твърде много ги сближават.

Правилно е разбирал образа на бай Ганю и първият редактор на Алеко — Пенчо Славейков. За него бай Ганю не е просто „един наивен дивак, останка от миналото, поставен в конфликт с формите и теченията на непонятния за него съвременен наш живот“². Славейков съзира в бай Ганю не само „нечистоплътния анекдотичен герой“, но и „обществения мазник“, който „се изпречва пред нас във всичкото си величие“³. Славейков свидетелствува, че още докато Алеко печатал своите „невероятни разкази“, името бай Ганю станало прякор, „с който и сега⁴ жигосват онези гальовници на деня, чието нравствено убожество е едничката сила, с която те доминират над нашето безформено общество“⁵.

Славейковите оценки за смисъла и целите на „Бай Ганю“ са извънредно важни. Те изхождат от близък приятел на автора. Именно като приятел на Алеко, от разговори с него, Славейков е бил добре запознат с „Бай Ганю“⁶.

ните качества на очерците. Безобидният смях над европейските приключения на бай Ганю не вредеше на известни кръгове у нас, затова първият очерк има твърде много издания. На същите кръгове обаче бе неприятен смехът, в който звучи възмущение от скандални обществени порядки, характерни за политическата система у нас, поради което останалите очерци от книгата „Бай Ганю“ бяха станали библиографска рядкост. Оттук произхожда онази превратна представа, според която Алеко е безобиден хуморист. Очевидни са недостатъците на една оценка, извлечена не от целия автор, а само от едно негово произведение.

¹Д. Благоев. Литературно-критически статии. (София), Издателство на БКП, (1951), стр. 56.

²Пенчо Славейков. Алеко Константинов. Спомени и бележки, стр. XLIV.

³Пак там, стр. XLV.

⁴Т. е. през 1901 г., когато Славейков публикува своите спомени и бележки.

⁵Пенчо Славейков. Алеко Константинов. Спомени и бележки, стр. XLIV.

⁶В своите спомени и бележки за Алеко Константинов Пенчо Славейков говори за себе си ту в 1 л. ед. ч., ту в 3 л. ед. ч. В последните случаи за читателя не винаги е лесно да разбере, че той говори за себе си. Ето едно от тези места: той [Алеко] закачи адвокатството си на куката и, поведен от един по-млад от него другар, тръгна да пробива път в литературата. Тоя другар неведнъж е делил неговите богати обеда или вечери — обеда борш, а вечерята често пъти само сирене и хляб — и техните уединени разговори рядко са били прекъсвани от някой случаен познаник или роднина... (стр. XXX). Като говори за появата на Алековия превод на Пушкиновата „Полтава“, Пенчо Славейков продължава: „Стотината лева хонорар за тоя превод учестиха посещенията в Дълбок Зимник на двамата другари, от които едина се учеше да пише, а дру-

Очерците за бай Ганю, които Алеко събрал в отделна книга, макар и създавани в продължение на по-малко от година, се различават помежду си. През април-юни 1894 г. се появява очеркът „Бай Ганю тръгна по Европа“. Създаден през последните месеци на Стамболовата диктатура, този очерк ни показва „аристократа“, който я характеризира. Злободневно политически въпроси тук не се засягат, макар че политическият смисъл на очерка я явен. През септември същата година излиза очеркът „Бай Ганю се върна от Европа“¹, изработен непосредствено след 18 май. Тук Алеко живее с надежди в ролята на новото правителство. В края на септември или началото на октомври той започва очерка „Бай Ганю прави избори“². Алеко е съкрушен от изборната комедия, опозиционното му отношение към народнящината се изостря. Затова, докато в първия очерк в образа на бай Ганю има значителен битоописателен елемент и твърде ниска политическа актуалност, в следващите очерци, въпреки че тяхното действие се развива не в чужбина, а в България, битоописателният елемент почти отсъства, за да отстъпи място на повишената политическа актуалност. Образът в тях се оформя във връзка със злободневни политически събития. Тези обстоятелства изясняват липсата на единство в образа, както и липсата на единство в отношението на автора към героя. И така, очерците за този неединен бай Ганю биват събрани в отделна книга. Пенчо Славейков свидетелствува, че причина за издаването им в този вид станало едно съвсем случайно обстоятелство: един столичен книжар³ неочаквано предложил да ги издаде, и Алеко, принуден от безпаричие, се съгласил. В новото издание очерците излезли почти без промени. Но тук Алеко съзрял недостатъците на „Бай Ганю“. Той замислил да го преработи и дори „скроил плана за неговото коренно преработване“⁴. Този план останал неизпълнен. „В паметта на някои от другарите му — продължава Славейков — остана само неясен спомен за тоя план, а в ръкописите на писателя — незначителни откъслечи и бележки, които не дават никакво определено понятие за целостта на тоя план. Едни от тези бележки бяха печатани след смъртта на писателя под надслов „Кореспонденцията на бай Ганя“; други — „Нравствените принципи на бай Ганя“ — четени на една студентска вечеринка — са изгубени незнайно кога и где“⁵. Тези оскъдни данни имат цена на известно указание как Алеко е смятал да продължи работата си върху образа на бай Ганю: те показват, че Алеко е изоставил анекдотичните разкази за наглия парвеню и е замислил да покаже в него отвратителните черти на онзи брутален домашен герой, който характеризира живота от онези години. Напредъкът в схващането и изобразяването на героя е въвн от всяко съмнение: бай Ганю става оня злободневно-конкретен образ, чрез чиято голяма

гия да ходи“ (пак там). Тук Славейков говори и за себе си. Този факт посочва съвсем конкретни прояви на близостта между Алеко Константинов и Пенчо Славейков. Тази близост, която ни е засвидетелствувана и по други начини, дава особена цена на Славейковите сведения за идейната страна на „Бай Ганю“. Не случайно Славейков говори и по психологията на творческия процес у Алеко (пак там, стр. XLVI—XLVII).

¹Бай Ганю се върна от Европа. Пише Алеко Константинов — „Мисъл“, г. IV, 1894, кн. 5, стр. 419—432.

²Писмо на Алеко Константинов до д-р К. Кръстев, от 4 октомври 1894 г. — Архив на МВР, Ч. Ia 32, ф. д-р К. Кръстев. Датата на писмото е *terminus ante quem* за започването на очерка.

³Столичният книжар е Пенчо В. Спасов.

⁴Пенчо Славейков, Алеко Константинов, Спомени и бележки, стр. XLV.

⁵Пак там, стр. XLV—XLVI.

художествена сила Алеко повдига наболели въпроси от нашия обществен живот. Затова над общонародните черти, с които бай Ганю е показан в първия очерк, тук преобладават черти, с които той рязко се отделя от народа — като враг и притеснител на народа, като душител на неговия демократизъм. Затова и критиката в следващите очерци става по-ярка: тя звучи вече не с благодушен морализаторски тон, тя се превръща в страстно негодувание срещу байганювската действителност.

Ето защо неправилно и несправедливо е да разглеждаме книгата „Бай Ганю“ като едно произведение. За подобно отношение към „Бай Ганю“ нямаме никакво основание: от една страна отделните очерци сами се разкриват като самостоятелни произведения; от друга — Алеко сам ни е посочил това. Според съдържанието, дадено в края на книгата му, очерците за бай Ганю са четири: „Бай Ганю тръгна по Европа“, „Бай Ганю се върна от Европа“, „Бай Ганю прави избори“ и „Бай Ганю журналист“¹. Прощавката на автора с читателя и героя (стр. 141—142) не може да се смята за продължение на последния очерк. Това е послеслов, който разкрива следото на писателя и целта на неговата книга. Този послеслов е съчинен и прикачен към очерците едва тогава, когато на Алеко се представя възможността да издаде очерците за бай Ганю в отделна книга.² Казаното в този послеслов обаче не изчерпва характеристиката на очер-

¹Въпроса за самостоятелността на очерците повдига Н. С. Державин, История болгарской литературы, т. III..., Алеко Константинов, Москва-Ленинград, АН СССР, 1935, стр. 85, 119—120. Но Державин неоснователно разглежда първия очерк („Бай Ганю тръгна по Европа“) като съставен от девет самостоятелни очерка. От това следва, че очерците за бай Ганю, поместени в авторското издание, трябва да бъдат дванайсет. Това обаче не е вярно. Ето колко ясно личат четирите очерка в авторското издание (стр. 143):

I. Бай Ганю тръгна по Европа

- [1. Бай Ганю пътува
- [2. Бай Ганю в операта
- 3. Бай Ганю в банята
- [4. Бай Ганю в Дрезден
- 5. Бай Ганю на изложението в Прага
- 6. Бай Ганю у Иречека
- 7. Бай Ганю на гости
- 8. Бай Ганю в Швейцария
- 9. Бай Ганю в Русия

II. Бай Ганю се върна от Европа

III. Бай Ганю прави избори

[IV.] Бай Ганю журналист

Тук римските цифри означават заглавията на отделните четири очерка. Заглавията, означени с арабски цифри, са „глави“, или подзаглавия, на първия очерк, а не заглавия на самостоятелни очерци. Алеко е схващал „Бай Ганю тръгна по Европа“ като едно произведение, и това се вижда от следните факти: 1) отпечатаният в „Мисъл“ очерк не носи означените с арабски цифри подзаглавия — те са дадени за прегледност отпосле, в авторското издание; 2) в „Мисъл“ продълженията на очерка от книжка в книжка са свързани чрез редакционна бележка „следва“; 3) последната част на очерка, отпечатана в „Мисъл“, в двойната книжка от юни-юли, не носи такава бележка, което означава, че „Бай Ганю тръгна по Европа“ не се свързва с очерка „Бай Ганю се върна от Европа“, поместен в кн. 5 на списанието.

²Че този послеслов е написан с оглед на отделното издание, се вижда от следните думи: „Прощавай снизходителни читателю! Ти ще срещнеш в тази книжка някои ценни думи и сцени“... (стр. 141).

ците¹. Още по-малко той е в състояние да свърже четирите очерка в едно произведение. Следователно, като се осланяме на всичко казано по този въпрос, трябва да приемем всеки от четирите очерка за самостоятелно произведение. Тогава става ясно, че обвиненията в художествена малоденност нямат сериозни основания, че те са плод на недоразумение. Тогава се изяснява и смисълът на подзаглавието на Алековата книга: тя представлява „невероятни разкази за един съвременен българин“. Не е ненужно да се каже, че отпечатаният в „Мисъл“ първи очерк не носи това подзаглавие, въпреки че е съставен от редица разказани звена. И това не е чудно, тъй като, въпреки всичко, той представлява само един „разказ“. По времето, когато той се явява, другите „разкази“ още не са написани, а без тях не може да се говори за „разкази“, за сборник от „разкази“, какъвто е книгата „Баю Ганю“.

¹Послесловът дава такава обяснение на бай Ганювите „подвизи“ в България, каквото не може да се изведе от очерците. Той внушава, че недостигът на европейска култура у бай Ганю (срв. „Европейци сме ний, ама все не сме дотам! . . .“) е причина за всичките му безобразия. Ако подобна предвзета теза въплъщаваше например очеркът „Бай Ганю прави избори“, той положително не би имал онази голяма сила, която има. Както се каза вече, темата за европейското възпитание на бай Ганю отстъпва твърде много назад в „Бай Ганю се върна от Европа“ и особено в „Бай Ганю прави избори“ и „Бай Ганю журналист“.